

De hoge waarde van de broeder van de geringe stand

Broederlijke vermaningen in de brief van Jakobus

Luc Devisscher

‘De broeder van de geringe stand moet trots zijn op zijn hoge waarde, en de rijke op zijn geringheid.’
(Jakobus 1,9)

Sprankelende teksten lezen als een partituur. Ze ontvouwen zich in opeenvolgende bewegingen waarbij de aanvankelijke rust overgaat in felheid. Zonder aan pit te verliezen zingt het toontje daarna weer wat lager. De auteur heeft zijn noten uitgespeeld. Maar wat hij te zeggen had, blijft nazinderen in het geheugen van de lezer. Van een dergelijke impact is de brief van Jakobus. Zijn tekst kent vijf golfbewegingen. In zijn onvolprezen KBS-commentaar op dit bijbelboek heeft Hans van de Loo¹ het over *de golvende emotionaliteit* waarmee de schrijver van de brief zijn betoog uitzingt. Bij onze lectuur van de brief van Jakobus gaan we die emotionele toer mee op.

Mag ik de lezer nog een goede raad geven? Leg naast deze Kovel een Bijbel klaar. Lees dan met het ene oog de bijbeltekst en met het ander dit artikel en waak erover dat het ene oog weet wat het andere leest! En vergeet voor eens en voor altijd dat de Jakobusbrief over de zorg voor de zieken gaat. Zieke broeders (en zusters) komen wel ter sprake maar enkel – en dan nog terloops – in de allerlaatste beweging. Op dat ogenblik is de toon van de brief al lang gezet. Het eigenlijke orgelpunt ligt elders.

Twaalf verstrooide stammen

In de eerste regel van zijn brief noemt de auteur zichzelf “Jakobus, dienstknecht van God en de Heer Jezus Christus” (1,1). Wie Jakobus werkelijk was, is niet met zekerheid te zeggen. Allicht niet een van de twee gelijknamige apostelen in het college van de twaalf. Mogelijk is hij de Jakobus uit de Handelingen van de apostelen. In de vroege gemeente van Jeruzalem treedt hij op als woordvoerder van de joodse christenen (cf. Hnd 12,17; 15,13; 21,18).

Prent van Jakobus de Mindere (kopie naar Hendrik Goltzius) door een anonieme tekenaar, ca. 1600-1800, uit de collectie van het museum Boijmans Van Beuningen, Rotterdam. Jakobus de Mindere (of Jakobus de Jongere) werd zo genoemd om hem te onderscheiden van zijn naamgenoot (Jakobus de Meerdere) in de apostelschare. Hij is te herkennen aan zijn attribuut, een hoedenmakersboog, en gold eeuwenlang als de schrijver van de *Brief van Jakobus*.

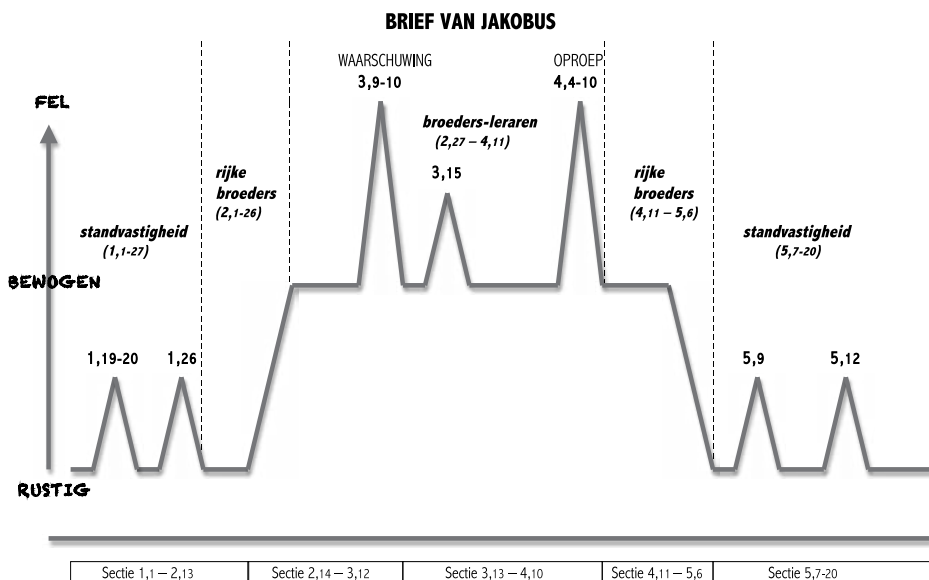
Paulus vermeldt hem in een van zijn brieven als “Jakobus, de broer van de Heer” (Gal 1,19).

Deze Jakobus groet in zijn aanhef “de twaalf stammen in de verstrooiing” (1,1). Daarmee bedoelt hij joodse christenen die buiten Jeruzalem wonen. Die verspreid levende christenen van joodse afkomst spreekt de schrijver als een groep aan. Misschien is de hedendaagse lezer nu geneigd af te haken. De brief blijkt immers niet voor hem bestemd en is neuzen in andermans post niet onbetamelijk? Onderdruk die neiging en lees verder! Bijbelse boeken hebben nu eenmaal de onhebbelijkheid tijd en plaats te overstijgen. Hoewel niet jood, zijn we wel christen en leven ook wij vandaag niet in verspreide slagorde? Bovendien biedt de inhoud van de brief de lezer ongetwijfeld potentiële herkenningspunten.

Lezen in alle toonaarden

Bij de lectuur van de brief gaan we uit van de eenheid van de bijbeltekst zoals die nu naast ons ligt. Niet alleen uit praktische overwegingen, maar vanuit het inzicht dat een tekst op zich voldoende informatie bevat om de lezer duidelijk te maken wat de auteur wil zeggen.

De tekst beslaat vijf hoofdstukken. Bij een eerste lectuur lijkt het alsof Jakobus voortdurend van de hak op de tak springt. Nu eens heeft hij het over dit, dan weer over dat. Mogelijk was dit voor de oorspronkelijke luisteraars – een brief werd voorgelezen – geen probleem. Zij wisten waar Jakobus naartoe wilde. De tekst luidop lezen en geduldig (her)lezen overwint deze eerste hindernis en maakt duidelijk dat elk deel wel degelijk een inhoudelijke samenhang vertoont. Meer zelfs, de hele brief is opgebouwd rond een centraal thema waarbij alle onderdelen hun eigen zeggingskracht hebben. We zeiden eerder al dat in de tekst een emotionele boog is gespannen.² De emotionele pieken veroorzaken een onderliggende structuur van groeiende en weer afnemende spanning. De felle bewogenheid waarmee ze worden uitgesproken en neergeschreven, maakt duidelijk wat Jakobus wil zeggen.

De kerngedachte van de brief

Wat de tekst bijeenhoudt, vinden we op het einde van de tweede beweging (lees 3,1-12). Jakobus waarschuwt voor een belangrijke beproeving die een aantal christelijke gemeenschappen in de buurt van Jeruzalem bedreigt, meer bepaald dat de (rijke) broeders/zusters-leraren zich opwerpen als rechter van de (arme) 'broeder van de geringe stand'. De tegenstelling 'rijk' en 'arm' heeft vast en zeker een materieel aspect. Maar in de context van de twaalf verstrooide stammen aan wie de brief is gericht, moet dit veeleer worden verstaan als het contrast tussen de groep van bekeerde joodse christenen en de groep van heidenen die ook christen willen worden. Jodenchristenen zijn christenen die na hun bekering jood willen blijven, en heidenchristenen zijn christenen die nooit jood zijn geweest (en het ook nooit willen worden). Het punt is dat de joodse stammen zich blijkbaar veel meer waard vinden dan de schamele heidense tak. Ze kijken geringschattend neer op deze christenen die niets afweten van de rijke traditie waar alles mee begonnen is. Wordt hier al niet een en ander herkenbaar voor de lezer van vandaag?

Waarschuwing

De eerste emotiepiek bevindt zich zowat halverwege de brief (3,9-10). Jakobus richt zich tot de zogenaamde broeders/zusters-leraren. Opeens gaat hij echter over in de wij-vorm en daardoor stelt hij zich solidair op met wie hij wil waarschuwen. In wat voorafging, heeft hij dat zorgvuldig voorbereid. Voor we enkele versverwijzingen geven, is het misschien raadzaam de eerste twee hoofdstukken van de Jakobusbrief aandachtig te (her)lezen.

Om te beginnen, stelt Jakobus, moet niet iedereen leraar willen zijn. Er is trouwens niet zoveel eer mee te behalen. Leraren staat immers een strenger oordeel te wachten. Of hier barmhartigheid zal triomferen over het oordeel, valt af te wachten (cf. 2,13). Als potten die de ketel verwijten, schieten leraren soms zelf tekort in wijsheid. Groeien naar volmaaktheid lukt alleen met de hulp van Gods wijsheid. Een wijsheid die God overigens kwistig uitdeelt aan al wie erom vraagt (cf. 1,5). Zoals een paard een bit nodig heeft om te gehoorzamen en een boot een roer om te varen, beschikken de leraren over hun tong. Met dat kleine instrument kunnen ze hoge tonen aanslaan. Maar die tong is ook tot andere dingen in staat. Met vuur uit de hel wordt de tong in brand gezet en zo creëert ze een wereld van onrecht. Vurige of venijnige tongen, waar ligt de breuklijn? Of, waar begint en eindigt Pinksteren? Een kwaadaardige tong leidt hoe dan ook niet tot gerechtigheid (cf. 1,20.26). Onderschat het niet, waarschuwt Jakobus, de mens weet misschien elke diersoort te temmen maar met de eigen tong lukt het niet. Het is een “rusteloos kwaad vol dodelijk vergif”.

Daarmee stelt Jakobus onomwonden het venijn aan de orde dat de tegenstelling tussen de jodenchristenen en heidenchristenen steeds opnieuw aanwakkert doordat de ene recht van spreken opeist en de andere monddood wordt gemaakt. Dergelijke leraars spreken met een dubbele tong. Ze zegenen en vervloeken tegelijkertijd. De zegen is voor de Heer en de vloek voor de mensen, die door diezelfde God werden geschapen naar zijn evenbeeld. Die dubbelhartigheid (cf. 1,7) moet er uit, immers de vloek tast ook de zegen aan.

In crescendo ging het betoog van Jakobus naar de vurige tong die zegent en vervloekt. Daarbij sloeg hij zelf hoge tonen aan. Niet minder bevlogen vermaant hij nu de broeders/zusters-leraren aan geloofwaardigheid te winnen door een onberispelijk leven vol wijze zachtmoedigheid. Wijsheid komt van boven, anders is ze “aards, ongeestelijk, ja duivels!”, roept hij uit. Jakobus is nu niet meer tegen te houden. Na een opsomming van de kwaliteiten van de goddelijke wijsheid, hekelt hij de voortdurende vechtpartijen en ruzies onder de jodenchristenen. Ze spruiten voort uit hun hartstochten, die in hun binnenste onophoudelijk strijd leveren. Zelfs hun gebed loopt de eigen hartstocht achterna. Het is bidden om zegen over het eigen gelijk en tezelfdertijd om de vervloeking van het ongelijk van anderen. Het is duidelijk, besluit Jakobus, dat een dergelijk gebed niets uithaalt.

De stelling is ingenomen. In een fel betoog heeft Jakobus zijn joodse broeders en zusters gewaarschuwd zich niet te gedragen als vervloekende leermeesters tegenover de nieuwelingen die zich bij de christelijke gemeente aansluiten, ook al hebben die een andere achtergrond. In de plaats van dit onbarmhartig gedrag predikt Jakobus een levenswandel in wijsheid die van boven komt.

Oproep

Een nieuw emotioneel hoogtepunt kondigt zich wat verderop aan (4,4-10). De broeders/zusters-leraren worden nu aangeduid als trouwelozen, zondaars en weifelaars.

Trouwelozen! De Statenvertaling houdt het hier op “overspelers” en “overspeleerssen”. Eigenlijk bevat de Griekse tekst alleen de vrouwelijke vorm. De joodse broeders en zusters worden hier aangesproken als hoeren, en dan nog wel in schril contrast met de hoer Rachab, die tenminste gerechtvaardigd werd omwille van haar daden (cf. 2,25). De trouwelozen hoereren met de wereld en dat betekent vijandschap jegens God. De Schrift – de traditie waarop ze zich zo graag beroepen – leert niet zonder reden iets anders. “Vol naijver verlangt Hij naar de Geest die Hij in ons liet wonen.” (4,5) Het is onduidelijk naar welk schriftcitaat Jakobus hier verwijst. De Nieuwe Bijbelvertaling geeft dit vers weer als: “Hij die ons het leven gaf, maakt er vurig aanspraak op.” Hoe dan ook, de inwonende geest komt van God en God wil hem terug. Uitgerekend die geest moet ons doen groeien naar Gods evenbeeld. Daar hoort het neerhalen van andere broeders allicht niet bij.

Het boek Spreuken (3,34) citerend, laat Jakobus zien hoe het verlangen van God botst met de hoogmoed van de mens. God kan pas genade geven wanneer de mens zich nederig opstelt. Dat is alvast het pluspunt van de broeders van de geringe stand. Zij mogen trots zijn op hun hoge waarde, terwijl de rijke broeders dringend werk moeten maken van hun geringheid (cf. 1,9-11). De nederige uit zich in het besef van de eigen vergankelijkheid en onvolkomenheid. Hoogmoed houdt de genade tegen, genade maakt de mens tot een zegen voor de ander.

De brief van Jakobus

fragmenten Willibrordvertaling '95

Broeders en zusters, beschouw u als heel gelukkig wanneer u in allerlei beproevingen geraakt, want u weet dat de beproeving van uw geloof standvastigheid voortbrengt. De standvastigheid moet zich volledig verwerkelijken, zodat u volmaakt en onberispelijk bent en in niets tekortschiet. Schiet iemand van u tekort in wijsheid, dan moet hij haar vragen aan God, en zij zal hem gegeven worden, want God geeft zonder voorbehoud en zonder verwijt. (1,2-5)

Ieder mens moet vlug zijn in het horen, maar langzaam in het spreken, en langzaam in het kwaad worden, want de woede van een mens leidt niet tot gerechtigheid voor God. (1,19-20)

Luister niet alleen naar het woord, maar handel er ook naar; anders bedriegt u uzelf. Wie luistert naar het woord maar er niet naar handelt, lijkt op iemand die het gezicht waarmee hij geboren is, in een spiegel bekijkt. Nauwelijks heeft hij zich bekeken, of hij gaat heen, en meteen is hij vergeten hoe hij eruit zag. (1,22-24)

Onbarmhartig zal het oordeel zijn voor hem die geen barmhartigheid heeft bewezen, maar de barmhartigheid triomfeert over het oordeel. (2,13)

Broederlijke vermaningen

Al bij al bevat Jakobus' brief een dreigende oproep, maar toch ook de lancering van een hoopvolle belofte. Een reeks vermaningen moet de jodenchristenen daarbij op weg helpen. De onderwerping aan God staat voorop. Dat is niet makkelijk. Zich buigen voor wat God wil, creëert nochtans openheid voor wat op eigen kracht onbereikbaar is. Zo nadert de mens tot God en nadert God de mens. Vergankelijkheid en onvolkomenheid worden door de aanraking van Gods genade eeuwigheid en volkomenheid.

De verdere vermaningen sluiten subtiel aan bij wat Jakobus al eerder in zijn betoog heeft aangeraakt. "Bied weerstand aan de duivel!" Wie de hoogmoed die anderen vervloekt, van zich afschudt, verrijkt zichzelf met genade. Daar slaat zelfs de duivel uiteindelijk voor op de vlucht. "Reinig uw handen!" Elke smet, elk restant van slechtheid moet weg (cf. 1,21) en omgebogen worden tot zuivere en onbevleete vroomheid (1,27). De handen zijn ook vuil door allerlei minderwaardige praktijken (cf. 3,16), wat de joodse broeders en zusters tot zondaars maakt. "Zuiver uw hart!" Het hart moet gericht zijn op de wijsheid van boven en afstand nemen van elke vorm van vervloeken. "Erken uw ellende!" Het binnentreden in de geringheid gaat gepaard met de nodige pijn en verdriet. Wie gering wil worden, moet het lachen en de vreugde van de grootspraak achterwege laten (cf. 3,14) en ruimte scheppen voor een heilzaam proces van rouw en de droefheid. "Verneder u voor de Heer!" De nederige staat zal de rijke broeders verheffen tot het niveau waarop de door hen vervloekte en uitgesloten broeders van de geringe stand al zijn: het niveau van de genade.

De oproep tot geringheid vormt de kern van de tweede emotiepiek in de brief van Jakobus. Het gaat daarbij niet om een zich wegcijferende bescheidenheid, maar om een standvastigheid die zich volledig moet verwerklijken (cf. 1,2). Dat proces loopt vast wanneer de ijver de eigen hartstochten achterna jaagt, wat leidt tot de vervloeking van de broeders van de geringe stand. Hoe die standvastigheid concreet vorm kan krijgen, verduidelijkt Jakobus in de afsluitende vijfde beweging.

* * *

De felheid waarmee Jakobus zijn *waarschuwing* en *oproep* formuleert, is op zich een illustratie van de nederige staat. Jakobus let erop niet op zijn beurt de broeders/zusters-leraars te vervloeken. Integendeel, door het gebruik van de wij-vorm plaatst hij zichzelf in de categorie mensen die geneigd zijn zichzelf hoger te achten dan de ander. Daardoor wint zijn betoog aan kracht.

Vandaag?

In vroegere bijbelvertalingen werd de brief van Jakobus aangeduid als een 'katholieke' of 'algemene' brief. Daarmee werd bedoeld dat de brief niet louter gericht is aan een welbepaalde gemeente of persoon. De verzamelaars van bijbelboeken beschouwden de door Jakobus aangesneden kwestie duidelijk als

De brief van Jakobus

fragmenten Willibrordvertaling '95

Broeders en zusters, laat niet zovelen onder u leraar zijn. U weet toch dat wij er alleen maar strenger om geoordeeld zullen worden. Want wij allen struikelen vele malen. Wie in zijn spreken nooit misdoet is een volmaakt mens, in staat zichzelf geheel in toom te houden. Wij hoeven een paard slechts een bit in de mond te doen om het hele dier te besturen en in de hand te hebben. Of denk aan een schip: hoe groot het ook is en al wordt het door hevige winden voortgedreven, toch wordt het door een heel klein roer gewend zoals de stuurman het wil. Ook de tong is maar een klein deel van ons lichaam, toch slaat zij een hoge toon aan. Bedenk hoe weinig vuur er nodig is om een groot bos in brand te steken. (3,1-5)

Als iemand onder u voor wijs en verstandig wil doorgaan, moet hij dat waarmaken door een voortreffelijke levenswandel, door daden van wijze zachtmoedigheid. Maar als u in uw hart bittere jaloezie en eerzucht koestert, laat dan de grootspraak achterwege, die in strijd is met de waarheid. Die wijsheid komt niet van boven, ze is aards, ongeestelijk, ja duivels. (3,13-15)

Spreek geen kwaad van elkaar. Wie kwaadspreekt van zijn broeder of hem veroordeelt, spreekt kwaad van de wet en veroordeelt de wet. Als u de wet veroordeelt, handelt u niet naar de wet, maar werpt u zich op als haar rechter. Er is maar één wetgever en rechter: Hij die de macht heeft om te redden en in het verderf te storten. (4,11-12)

Als iemand onder u van de waarheid afdwaalt en een ander hem tot inkeer brengt, weet dan dat hij die een zondaar van zijn dwaalweg laat terugkeren, diens ziel zal redden van de dood en tal van zonden zal bedekken. (5,19-20)

een belangrijke aangelegenheid voor de hele christelijke gemeenschap. Dacht Jakobus dat ook? Maar hoe kon hij in Godsnaam bij het schrijven van zijn brief al iets vermoeden van een latere kerk met eigen vragen en noden? In Godsnaam? Wie weet. Toch ontwaren we een paar mogelijke invalshoeken.

In christelijke gemeenschappen leeft vaak een bont allegaartje van opvattingen. Het gebeurt meer dan eens dat we geloofsgenoten tegenkomen die andere accenten leggen dan wij. Al eeuwenlang zijn we trouwens niet meer uitsluitend katholiek. Het verloren gaan van de eenheid ging gepaard met vechtpartijen en ruzies, zelfs met moord. De ander werd vervloekt omdat hij of zij er een andere mening op nahield. Religieus fanatisme loert altijd wel ergens om de hoek. Hoe moeilijk slagen we erin de ander te blijven zien als een volwaardige christen. Van Jakobus leren we dat we er eigenlijk geen flauw benul van hebben hoe God met zijn genade omspringt. Een herlezing van zijn brief kan helpen om te zien waar we zelf (nog maar) staan op onze weg naar de broeder van de geringe stand.

De drijfveren om iemand te vervloeken licht Jakobus in zijn brief niet nader toe. We zijn misschien geneigd om die onbarmhartige instelling te spiegelen aan de houding van sommige groepen binnen de eigen geloofsgemeenschap. Wanneer nieuwe mensen of praktijken opduiken, gaat de oudere groep vanuit een gevoel van angst en onzekerheid vaak zichzelf beschermen en trachten de ander te weren. Dat gaat wel eens gepaard met een superieur en zelfverzekerd optreden. Jakobus houdt ons voor dat we daartegen moeten ingaan zodra de positie van de broeders van de geringe stand in het gedrang komt. Daarenboven zou geen enkel gedrag van medechristenen ons ertoe mogen aanzetten de vervloekende toer op te gaan. De wijsheid van boven moet de maatstaf van ons handelen zijn.

Ten slotte leert de brief ons ook iets over de wijze waarop christenen in de wereld kunnen staan. Jakobus wijst ons er herhaaldelijk op dat we elke uitsluiting van wie dan ook die gebaseerd is op vooroordelen, achterwege moeten laten. Christenen kiezen bij voorkeur voor de geringen, want zij ook zijn mensen die naar Gods evenbeeld zijn geschapen.

Luc Devisscher (°1959) is educatief medewerker van CCV Regio Vlaams-Brabant. Hij is bestuurslid van de Katholieke Bijbelstichting (KBS) en contactpersoon voor uitgeverij Adveniat in Vlaanderen. Tevens is hij lid van de redactieraad van *Ezra* (tijdschrift van de Vlaamse Bijbelstichting) en van de redactieraad van *Pastoralia* (tijdschrift van het aartsbisdom Mechelen-Brussel). Hij is ook deeltijds godsdienstleerkracht aan het Gemeentelijk Technisch Instituut in Duffel en al meer dan 20 jaar de vaste begeleider van meerdere bijbelgroepen in Vlaanderen.

¹ Hans van de Loo, *De brief van Jakobus* (Belichting van het bijbelboek), KBS, Boxtel, 1986.

² Geïnspireerd door Van de Loo onderscheiden we vijf bewegingen in de brief:
1,1 – 2,13; 2,14 – 3,12; 3,13 – 4,10; 4,11 – 5,6; 5,7-20.

Parkeer ook eens bij deze

... en ontdek hoe je kovel
een Parnassusmantel wordt!

www.uitgeverijp.be